

siin”. Tällainen käänne on melko odottamaton venäläisessä kulttuurissa. Tähän asti on miehen kaikenlainen kieltäytyminen aktiivisuudesta ja voittamisesta ymmärretty häviön tunnustamisena etenkin, kun puhe on yksityisestä, rakkauden, piiristä.

Runoilija ja prosaisti Jaroslav Mogutin, joka pakeni Moskovasta 1990-luvun lopulla skandaali-artikkeliansa vuoksi ja sai turvapaikan USA:sta, kulkee vastakaista tietä hyväksyen ylimiehisyytensä, ylivilaalisuutensa homona ja täysin nietzscheläisen yliihmisyyden. Sosiaalisen paljastuksen nuotti soi hänen teksteissään voimakkaana, mutta toisin kuin Haritonovilla, voiman positiosta. Kovan seksin vallitseva asema Mogutinin sankarien elämässä ei ole myöskään sattumaa: sen vuoro ei tule viimeisenä symbolisessa roolissa merkiten voittoa, hallintaa. Yhdessä tämän kanssa on Mogutinin brutaalisuus osittain teatraalista. Tästä esimerkkinä on sanaleikkien runsaus hänen runoissaan ja ilman omaa individuaalisuutta olevien henkilöihahmo-noppien jatkuva ilmestyminen.

Teatraalisuuteen perustaa laskelemansa runoissaan ja lukunäytelmissään vielä yksi nykyvenäläisen homokirjallisuuden tekijä, voronežilaiseen runoilijakoulukuntaan kuuluva Aleksandr Anaševitš. Hänen runoutensa on gender-muutoksen lyriikkaa, *travesty-show*, joka tasapainoilee transseksuaalisuuden rajoilla. Taannoisessa proosadebyytissään Anaševitš käsitteli ensimmäisenä venäläisessä kirjallisuudessa AIDS:ia. Hän on rakentanut kertomuksensa, jolla on šokeeraava nimi *Hui*, kuolevan ja järkensä menettävän sairaan muistiinpanoiksi, eräänlaiseksi näyttämömonologiksi. Dramaattisiin aiheisiin ja epätavalliseen poetiikkaan totuttamattomat kriitikot eivät nähneet sisältöä karnevalisoidun

esitystavan takaa. Heidän mielestään kertomuksella haluttiin vain šokeerata.

Teatraalinen elementti on läsnä vielä kahdella homokirjallisuuden tärkeällä kirjailijalla. Runoilija Aleksei Purinin monimutkaisen tekstin *Trudy Feognida* (Feognida työt) perustana on 168 lyyristä apokryfiselle kirjailijalle Nikolai Upersille omistettua runoa sekä hänen elämästään ja kuolemastaan kertova proosakehys. Aikuisen miehen ja nuorukaisen lyhyen rakkaussuhteen arkipäivän dramaattisuus vertautuu Purinilla syvään kulttuuriseen juurtumiseen. Antiikin esikuvista nousee suhdemalli, ja uudet näyttelijät ikään kuin esittävät antiikin näytelmää intohimon syntymisestä ja kuolemisesta. Antiikin malliin viittaa Dmitri Prigov sarjassaan *Moi milyi laskovy drug* (Rakas lempeä ystäväni). Hän ei kuvaa sarjassa Kreikkaa vaan Roomaa, mikä tekee mahdolliseksi myöhäisen Rooman ja neuvostoinperiumin viimeisten vaihei-

den vertaamisen ironisilla paralleleilla. Venäläisen konseptualismin klassikko Prigov rakentaa sarjansa niin, että sitä voi lukea sekä homorunoutena että homoeroottisen diskurssin parodiana. Kulttuurinen tilanne yhtäläisesti liikuttaa Prigovin tekstiä lyriikan suuntaan, sikäli kun tuo runous, jota hänen pitäisi parodioida, ei ole monilukuista eikä liian tunnettua. 1990-luvun lopullahan julkaistiin melko laajalti Aleksandr Šatalovin runoja ja viime vuosina on ilmestynyt myös Vasili Tšepelevin ja tämän artikkelin kirjoittajan runoja.

Kaiken kaikkiaan viimeisen 15 vuoden aikana venäläinen homokirjallisuus näyttää täysin ansiokkaalta, vaikkakin tekijöiden piiri on yhä melko kapea.

Dmitri Kuzmin

Dmitri Kuzmin on moskovalainen toimittaja, kääntäjä ja kirjallisuuskriitikko, joka ylläpitää kirjallisuuteen keskittyvää www.vavilon.ru -sivustoa.

Mies, joka toimitti Neuvostoliiton

Mihail Vaiskopf: *Pisatel Stalin*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije, 2001. 384 s.

Israelilaisen slavistin Mihail Vaiskopfin muutaman vuoden takainen *Kirjailija Stalin* tarjoaa jo otsikkonsa puolesta kiinnostusta herättävän näkökulman viime vuosisadan kenties tarunhoitoisinta diktaattoria koskevaan tutkimukseen. Vaiskopfin liki neljä-sataasivuinen analyysi keskittyy siihen valtavaan tekstimateriaaliin, jonka Stalin jätti monen muun seikan ohella perinnöksi Neuvostoliitolle, Venäjälle ja muulle maailmalle. Tämä on myös varsin relevantti, osuvasti rajattu ja varsin vähälle huomiolle jäänyt nä-

kökulma Stalinia koskevassa tutkimuksessa. Teos jakaantuu neljään päälukuun, joista ensimmäinen on teksti- ja diskurssianalyysistä kiinnostuneille eittämättä kiinnostavin. “Kielitieteen kysymyksiä” -otsikolla tämä johdantoluku, joka on myös kirjan pisin, tarjoaa uutta ja tuoretta analyysia, johon Stalinia koskevassa, useasti poliittis-historiallista lähestymistapaa hallitsevassa tutkimuksessa ei ole juurikaan aiemmin törmätty. Muut kolme lukua täydentävät Stalinin kielen piirteiden analyysia keskittyessään pääsääntöisesti diktaattorin kielen merkitysten taustalla vaikuttaviin pakanallis-kristillisiin ulottuvuuksiin ja näiden ulottu-

vuuksien yhteyden tarkasteluun stalinistiseen marxismiin ja bolševismi-modernismiin. Niille lukijoille, joille Juri Lotmanin kulttuurisemiotiikka, Venäjän kulttuurin binaarimallit tai tutkimukset stalinistisen bolševismin yhteydestä venäläis-ortodoksisen uskonnon maailmankuvaan ovat jo ennestään tuttuja, johdantoluvun jälkeiset erittelyt ja pohdinnat eivät sinänsä tuo kovin paljon uutta. Toisaalta ilman näitä kulttuurihistoriallis-sosiologisia pohdintoja kirjan alun Stalinin kieltä koskeva analyysi jäisi aika irralliseksi.

Vaiskopf lähtee liikkeelle Stalinin suhteesta venäläiseen kirjallisuuteen ja toteaa, että tämä Georgiasta lähtöisin ollut poliitikko oli venäläisestä kirjallisuudesta varsin hyvin perillä. Tosin Vaiskopfin mukaan Stalinin mielenkiinto kohdistui erityisesti aikalaiskirjailijoihin, mm. Bulgakoviin, Majakovskiin ja ironista kyllä, teloittamaansa Mandelštamiin. Sen sijaan vallankumousta edeltäneeseen ja Venäjän klassiseen kirjallisuuteen Stalin ei tuntenut juuri minkäänlaista kiinnostusta, Gogolia ja Tšehovia lukuun ottamatta. Miksi juuri näihin kirjailijoihin, siihen ei Vaiskopf tarjota suoraa vastausta. Stalinin tyttären Svetlana Allilujevan mukaan isää ei lyyrinen ja syvämytologinen kaunokirjallisuus kiinnostanut, ja täten esimerkiksi Puškin tai Dostojevski olivat hänelle vieraita. Intohimo taisi siis olla enemmän arkea erittelevässä sarkastisessa realismissa ja yhteiskunnallisessa naturalismissa, joka Stalinille nykyisen tietomme valossa hyvin sopineekin.

Vaiskopf tuo esille kiinnostavin esimerkein jo ennestään tiedetyn Stalinin käyttämän venäjän karkeuden ja jopa virheellisyiden. Lopullista selvyyttä tuskin koskaan saadaan esimerkiksi siihen, loiko Stalin tietoista seksuaalis-agressiivisia konnotaa-

tiota seuraavissa näytteissä, vai oliko kyseessä puutteellinen venäjää koskeva tyylioppi:

Vallankumous...aina yhdellä päällään (odnym kontsom) tyydyttää työtä tekevät massat, toisella päällään lyö näiden massojen selvät ja salaiset viholliset

Tai käsitellessään länsisuhteita:

Politiikkamme <...> perustuu periaatteelle "annat-annan". Annat luottoja hedelmöittäaksesi meidän teollisuutemme - saat<...>. Et anna - et saa.

Teoksen ehdottomasti paras antia ovat lukuisat tekstikatkelmat, joiden kautta Vaiskopf osoittaa Stalinin kielen ominaispiirteet: toistuvat retoriset kysymykset ja tästä syntyvä sisäinen dialogi, ekspressiivis-emotionaaliset ilmaukset, verbien metaforisuus ja metaforien aggressiivisuus, sekä objektien abstrahoituminen. Kiinnostavaa on myös eräänlainen tyylillinen kaaos, jossa Stalin yhdistelee sujuvasti keskenään kielen binaareja vastakohtia, yllä ja allaolevaa, sekä liikkuvaa ja paikallaan olevaa:

Kasvavien luhistumisten nousva linja

Jähmettymisen kuollut kulma alkaa liikkua

Politiikan kielen näkökulmasta kyseisissä esimerkeissä ei sinänsä ole mitään "stalinilaisen" ainutkertaista. Esimerkiksi nykysuomalaisesta politiikasta löytynee vastaavia helmiä liki päivittäin. Sen sijaan se, mikä Vaiskopfin mukaan antaa tällaisille esimerkeille merkittävyttä Stalinia koskevassa tutkimuksessa, on tällaisten semanttisten vastakohtaisuuksien jatkuva toistuvuus ja

Stalinin retoriikan keskeisimpien käsitteiden "yhtenäisyyden" ja "taistelun" (*jedinstvo i borba*) liittäminen toisiinsa. Siten tällaisen kielellisen hokevuuden avulla tuli vähitellen luonnolliseksi yhdistää esimerkiksi oppositio (menševikit) poliittiseen oikeistoon tai sosiaalidemokratia fasismiin. Tämä ei tuottanut Stalinille ongelmia ja tuskin löytyi kovin monta sellaista, jotka ääneen rohkenivat tuollaisia samaistamisia epäillä.

Vaiskopf selvittää Stalinin semanttis-tyylillistä kaaosta useimmin retoriikassa toistuvien käsitteiden, niiden keskinäisen ristiriitaisuuden ja tästä ensisilmäyksellä syntyvien epäkoherenttien vaikutelmien tarkastelulla. Mielenkiintoisten ja lukuisten esimerkkien valossa paljastuu, että Stalinin kieltä määrittävät ensisijaisesti omalaatuinen tautologia ja oksymoronit. Ilmaukset, kuten "kitkeä juuret juuriin", "tämä perusta, jonka maaperällä..." tai "elementaarinen maaperä, jonka perustalla..." osoittavat, että Stalinin käyttämät synonyymis-tautologiset rakenteet kausaalisten rakenteiden sijaan perustuvat osaltaan hänen nuoruutensa käsitykseen dialektiikasta. Stalinin marxismia ja dialektiikkaa koskeva pohdinta tulee hyvin ilmi hänen teoksessaan "Anarkismi vai sosialismi" (1906): "Dialektinen metodi sanoo, että todellisuutta tulee tarkastella siten, millainen se on todellisuudessa". Vaiskopfin mukaan tällainen karkeus puolestaan juontaa juurensa Stalinin kouluaristotelisesta maailmankuvasta, jonka hän omaksui ollessaan Tbilisin pappisseminaarin oppilaana. Maailma on, koska se on. Täten Stalinille jokin luokka kasvaa, koska se kasvaa, toinen kuolee pois, koska se kuolee pois.

Stalinin eräänlainen "elämä on laiffii"-periaate sopii hyvin 1930-luvun terrorin logiikkaan ja häi-

käilemättömän maailmanjohtajan suunnitelmiin. Vaiskopfin argumentit ja esimerkit täydentävät loistavasti toisiaan hänen liittäessään semanttisten vastakkaisuuksien samaistamiset ja tautologisuudet Stalinin käsityksiin kokonaisuuden ja osan välisestä suhteesta: Puolueen ja luokan välissä seisoo kokonainen rivi massiivisia puolueettomia proletariaatin organisaatioita ja näiden organisaatioiden takana seisoo kokonainen proletariaatin massa.

Vulgaaristrukturalismi sopii hyvin koulu-aristoteliseen maailmankuvaan. Jokainen osa on suurempaa kokonaisuutta, joka puolestaan on osa jotain vielä suurempaa, mutta jokaisessa osassa voi olla myös suuri(n) kokonaisuus. Näin on, koska näin on. Selvyden illuusio oli taattu, terrorin pohjaksi tarvittava epä-tietoisuuden ilmapiiri valmis. Kokonaisuus voi olla koherentti tai sitten ei, riippuen siitä, sopiiko se Stalinin kulloiseenkin kuvaan ympäröivästä todellisuudesta. Tätä retoriikkaa sävyttää erityinen hyperbolismi ja ilmausten kumulatiivisuus, ”ketju” -sanan merkittävä rooli kokonaisuutta kuvaavissa metaforissa, sekä argumenttien legitimointi vetoamalla usein biofysikalistisiin lainalaisuuksiin. Kokonaisuuden ja sen osan ”hämärän ehea” suhde ilmenee myös politiikan ja ideologian klassisessa ”me ja he” -määrittelyissä. Stalinilla ”meitä” ja ”heitä” voi olla kaikkialla:

Toverit! <...>Bolševikin sana on vakava sana. Bolševikit ovat tottuneet täyttämään lupauksensa, joita he antavat <...>Mutta me olemme katkeran kokemuksen opettamia. Me tiedämme, että aina eivät lupaukset täyty.

Paljon saa huomiota Stalinin kuuluisa vuoden 1941 puhe kansalle, jossa hän käytti porvarilista ”siskot ja veljet” -ilmausta

”toverit ja kansalaiset” -ilmauksen ohella. Häden hetkellä valtio tarvitsi kaikkia yhteiseen rintamaan, *heitäkin*, se on selvää. Vaiskopf ei näe kuitenkaan tätä paniikinomaisena sotatilan aiheuttama pragmatismina, jossa Stalinin ”toverit” ja ”kansalaiset” olisivat transformoituneet ”veljiin” ja ”siskoihin”, vaan tietoisena hierarkkisena valintana. Puheessaan Stalin mainitsi ensimmäisenä toverit ja kansalaiset, sitten veljet ja siskot, lopuksi armeijan ja laivaston taistelijat. Näillä kaikilla oli rooli Stalinin kokonaisuudessa. ”Veljet” ja ”siskot” eivät olleet tovereita tai kansalaisia, vaan karkean koulu-aristotelismin oppien mukaan ”veljiä” ja ”siskoja”, kokonaisuuden osia, joita juuri nyt tarvitaan.

Kenties kiinnostavin aspekti ”kielitieteen kysymyksiä” -luvun jälkeisessä Stalinin kielen merkitysten tarkastelussa on niissä piilevä ”kaukasialainen substraatti”. Tällä lievästi raflaavalla määrittelyllä Vaiskopf tarkoittaa Stalinin kotiseudun, laajasti määriteltynä Kaukasian, rikkaan folklorea, jota värittää pöyristyttävän julmat ja veriset kertomukset. Kertomuksia värittää mm. ihmissyönti, erityisesti lasten syönti, nekrofilia, ruumiiden silpominen ja leikkiminen pääkallolla. Mikäli tällä maakaaberilla substraatilla oli roolinsa Stalinin todellisuudessa, hänen keinonsa taistelussaan pahuutta vastaan sallivat ymmärrettävästi

vähintäänkin kovat otteet. Vaiskopfin mukaan Kaukasian kansanrunouden ihmissyönti ja siihen liittyvä uudestisyntyminen ilmenee Stalinin bolševistisessä teosofiassa, jossa äärimmäinen uhrautuvuus, itsensä ylittäminen ja uuden luominen saavuttivat brutaalit mittasuhteet. Vain tämän kautta löytyy parannus, uusi puhdas ihminen ja maailma. Vaiskopfin mukaan esimerkiksi Buharinin pidätys- ja teloitusprosessin dramaturgia noudattaa lähes tismalleen eräitä kaukasialaisia teosofis-sävytteisiä ihmissyönti-kertomuksia. Myös Stalinin teksteissä usein toistuva maanalaisuus-attribuutit (*podzemnyi*) ja taivaaseen liittyvien attribuuttien ja metaforien vähäisyys, jopa vastaisuus, ovat Vaiskopfin mukaan helposti löydetävissä Kaukasian folkloresta, joissa luolat ja kolot ovat keskeisiä paikkoja peikkoineen ja hirviöineen.

Ajoittaisista raflaavista kapaleotsikoista huolimatta Vaiskopfin *Kirjailija-Stalin* tarjoaa eritoten kielestä, kulttuurista ja merkityksistä kiinnostuneille lukijoille loistavan lukelämyksen itänaapurimme poliittiseen historiaan ja mieheen, joka kerran kutsui itseään kirjailijaksi. Tuottamansa tekstin määrän ja sanan voiman näkökulmasta sopiva nimitys sinänsä.

Jussi Lassila

Tšekistien jäljillä

Anne Kuorsalo, Ilmari Susiluoto & Martti Valkonen: *Salaisen poliisin valtakunta. KGB, FSB ja suhteet Suomeen. Kleio. Helsinki: Edita 2003. 301 s.*

Anne Kuorsalon, Ilmari Susiludon ja Martti Valkosen Venäjä-trilogia on saatu ansiokkaaseen päätökseen. Aikaisemmat kaksi

osaa (*Venäjä – jättiläinen tuulijajolla* (1996) ja *Venäjä ja rosvo-kapitalismin haaksirikko* (1999)) ovat saaneet sekä ruusuja että risuja. Enimmäkseen kuitenkin Suomessa tunnutaan arastelevan näin kriittisiä kommentteja Venäjältä. Jostain syystä Venäjän ymmärtämisessä pitäisi painottaa vain julkilausuttuja hyviä ai-